

financieel beleid van de bisschoppen en Staten. Zijn poging om aan al wat er op deze terreinen voorviel gelijkelijk aandacht te schenken, maakte echter dat het resultaat van zijn werk een wat monotoon en tegelijk rommelig verslag is. Het sorteren van de feiten volgens 'thema' - door de schrijver als middel gekozen om enige orde in zijn materiaal te brengen en door hem, mijns inziens ten onrechte, als 'analytische behandeling' bestempeld - werkt niet erg verhelderend. Het 'thema' wordt te vaak abrupt onderbroken door paragraafjes over de werking van bepaalde bestuurslichamen, het belastingsysteem en zelfs over de inrichting van het gebruikte archief (28). Voor de chronologische problemen, die de opzet meebrengt, heeft schr. geen oplossing: zijn eerste hoofdstuk begint omstreeks 1493, het volgende ca. 1483 etc. Herhalingen zijn op die manier nauwelijks te voorkomen en schrijver heeft die ook binnen één hoofdstuk, soms zelfs op één pagina niet weten te vermijden. Ongelukkige formuleringen in de trant van 'de Staten dienden de bisschop toestemming te geven tot' (tweemaal op 27, cf. 33) verhogen de algemene indruk van onhandigheid, die dit boek wekt. Ook de bibliografie, die geen typografisch onderscheid maakt tussen monografie en artikel is, onhandig ingericht.

Dat is erg jammer, want de studie van Dr Van Kalveen heeft veel verdiensten. Een gedetailleerd onderzoek naar de politieke geschiedenis van het Sticht in de laatste halve eeuw van Utrechts zelfstandigheid heeft nooit eerder plaats gevonden en het is bijzonder nuttig dat het gebeurde hier op de voet gevolgd en nauwkeurig beschreven wordt: de complicaties welke de zware schuldenlast voor het Sticht veroorzaakte, de gewapende conflicten die er meermalen uit voortkwamen, en vooral de manoeuvres van bisschop en Staten in de benarde positie tussen Gelre en Habsburg, die er tenslotte toe leidden dat in 1510 de bisschop met zijn Overstichtse Staten een open oorlog tegen Gelre voerde waarvoor hij tevergeefs om bijstand van de Nederstichtse Staten vroeg. Toen vervolgens het Sticht in oorlog raakte met het Habsburgs gezinde IJsselstein kwam de bisschop in een isolement dat hem rijp maakte voor resignatie van zijn zetel ten behoeve van Filips van Boergondië. Schrijver besteedt veel aandacht aan de financiering van de schuldenlast in het door hem beschreven tijdvak en aan de opbrengst van de belastingen welke door de Staten van het Sticht en het Oversticht aan de bevolking zijn opgelegd om rentebetaling en aflossing mogelijk te maken. Het boek eindigt wat abrupt met het relaas van een tol-oorlogje tussen Kampen en Zwolle en de omstandigheden die er toe geleid hadden.

J. A. Kossmann

H. de la Fontaine Verwey, *Humanisten, dweppers en rebellen in de zestiende eeuw* (Uit de wereld van het boek, I; Amsterdam: Nico Israël, 1975, 162 blz. en 40 blz. foto's, f 30.-).

Bij bundeling van verspreide geschriften door vrienden wordt de schrijver geëerd, maar wordt ook aan lezers een dienst bewezen. Zeker, zoals in dit geval, wanneer opstellen in zo specialistische of zelfs slechts antiquarisch te achterhalen tijdschriften (*Folium, Het Boek*) zijn verschenen. De schrijver, van 1954 tot 1974 de leerstoel voor 'de wetenschap van het boek' bezettend, put inderdaad uit wel zeer toegespitste kennis, maar is er niettemin in geslaagd zijn specialisme te passen in een kader dat elke historie-beoefenaar raakt en bij herhaling verrast, bijvoorbeeld als duidelijk wordt, welk een inspiratie op moderne letterontwerpers is uitgegaan van zestiende eeuwse voorbeelden.

Steeds worden drie aspecten onder het vergrootglas gezet: het boek in de cultuur, het boekenbedrijf en de typografische vorm. Voordat proeven op de som worden gegeven, is de lezer hierover door een inleidend hoofdstuk ('De geboorte van het moderne boek', 11-39)

RECENSIES

ingelicht. De lezer wordt volkomen overtuigd van de noodzaak en onmisbaarheid van dit specialisme, daar bepaalde problemen slechts dankzij deze kennis zijn op te lossen; bijvoorbeeld de benadering van spiritualistische stromingen (hoofdstuk V, 'Het Huis der Liefde en zijn publicaties'. Hier voor het eerst gedrukt), weggedrukt in 'ondergrondse' en verborgenheid, waarvan de publicaties hoogst zeldzaam zijn en vaak alleen voor ingewijden bestemd. Jarenlang geduld en aandacht voor auctie-catalogi en de inhoud ook van particuliere bibliotheken zijn nodig, opdat licht zal schijnen over vermoede, maar nog niet aan te tonen samenhangen. Een eenvoudige noot, bijvoorbeeld 81, n. 6 en 82, n. 7, luidend 'dit werk berust thans in ...'. is dan de omschrijving voor een aangewezen verband of voor de concretisering van een 'bibliografisch spook' (59). De vasthoudende jager heeft zijn prooi geschoten.

De vraag 'welke lettertypen worden gebruikt voor welke boeken' wordt ontdaan van louter esthetisch oordeel, maar brengt de lezer naar de invloed van opkomend nationaal gevoel, naar godsdienstig-propagandistische en paedagogische overwegingen (hoofdstuk I, waarop het slothoofdstuk VII 'Typografische schrijfboeken. Een hoofdstuk uit de geschiedenis van de civilité-letter' toepassing en uitbreiding geeft). Zo waaiert ook de behandeling van boeken, die invloed hadden op de uitbeelding van nationale feesten en op nieuwe bouwstijlen (hoofdstuk III, 'Pieter Coecke en zijn boeken over architectuur') evenals formuleringen in pamfletten en staat stukken (hoofdstuk VI 'De Blijde Inkomste en de opstand tegen Philips II') uit naar algemene problemen, die de historicus meestal van heel andere zijde tegenkomt. 'Uit de wereld van het Boek', maar ook: uit het boek in de wereld.

De vele illustraties (40) van heel goede kwaliteit ondersteunen de tekst voortreffelijk. De schrijver komt de lezer ook tegemoet door de verschillende Latijnse of Franse citaten te vertalen, al gaat hij wat te ver door soms een citaat (bijvoorbeeld van G. Brandt, 888) naar spelling of (121) naar zinsbouw wat glad te strijken. Is de verbazing over 'de onbegrijpelijke roem' der neolatijnse dichters (17) niet bezig te verkeren in verbazing over het negentiende-eeuwse en latere onbegrip voor die roem? Ik ben er ook nog niet zo zeker van, dat (115) 'Erasmus geen historische beschouwingen houdt'. De zin wordt door de schrijver in staatsrechtelijk verband gebruikt, maar Erasmus' aanpak is in de regel ook van een historische zienswijze zo doortrokken, dat er een relativerende invloed van uitging en matiging van opwinding over dogmatische kwesties; een invloed die dienstig had kunnen zijn bij de behandeling van 'Het Huis der Liefde' (87).

Het is een gelukkige zaak, dat in de titel een 'I' vermeld staat, zodat het misschien overbodig kan zijn om te vragen naar een index van persoonsnamen, ook uit de rijkdom der noten, die, evenals de hoofdstukken zelf, zijn bijgewerkt. Liefde voor het boek heeft schrijver en uitgever verenigd; de gebruiker van dit boek - een deel van een reeks (zie omslag) - zal door een register greeder grijpen naar de rijke en veelzijdige inhoud.

E. H. Waterbolk

B. L. Meulenbroek, ed., *De Dichtwerken van Hugo Grotius*, I, 2, IB (Assen: Van Gorcum, 1973, 356 blz.).

Nadat in 1972 de tekstband van het tweede deel van Grotius' *Dichtwerken* was verschenen - in dit tijdschrift kort besproken in de eerste aflevering van deel LXXXIX (1974) 171-173 - verscheen in 1973 de daarbij behorende band met commentaar en registers, volgens de